

Estermi teine tulemine

Tiina Soon

Eesti Keele Instituudi terminoloogiaosakonna juhataja

Iga kuu tehakse terminibaasis Esterm üle 100 000 otsingu. Kui see tõik esimest korda Eesti Keele Instituudi terminoloogidele teatavaks sai, tundus see uskumatuna. Estermi võib küll nimetada Eestis ainulaadseks ses mõttes, et sinna on talletatud terminikirjeid üle 50 valdkonnast. Kirjete hulk kõigub 50 000 ringis: terminikirjeid täiendatakse ja muudetakse ning lisatakse pidevalt, parajasti töösse võetud kirjeid väliskasutaja ei näe.

Estermi populaarsus hämmastas ja kurvastas, sest kümne aasta eest vajas terminibaas tegelikult varjusurma. Eesti liitus Euroopa Liiduga ja liidu õigusakte hakati eesti keelde tõlkima Brüsselis ja Luxembourgis. Esterm jäi eikellegimaale: rõhutati selle vajalikkust, viidati tehtud investeeringule, ent rohkem ei tahtnud keegi panustada. Nii jäigi terminibaasis uuenduste või paranduste tegemine kas just kosmeetiliseks, aga häbenemisväärselt väheseks küll.

Vahemärkusena meeldetuletuseks, et Estermi talletasid Eesti Õigustõlke Keskuse terminoloogid Euroopa Liidu õigusaktide eestindamise käigus kokkulepitud terminid. Nii et Esterm sündis hädavajaduse sunnil ja tõlkepõhisena ning alguses keskuse oma tarbeks. Hiljem osutus mõistlikuks terminibaas avalikustada, sest ka muude tekstide tõlkemahud suurenesid ja otstarbekas oli juba kokkulepitud eestikeelseid termineid laiemalt kasutusse võtta.

Pärast Euroopa Liiduga liitumist sai Õigustõlke Keskusest Õiguskeele Keskus ja 2005. aasta lõpus otsustati ka selle tegevus lõpetada. Nii et sestpeale polnudki Estermiga tegelemine otseselt kellegi kohustus. Osa Õiguskeele Keskuse tegevusest anti üle Eesti Keele Instituudile, sinna üle läinud terminoloogid olid hõivatud teiste terminiprojektidega.

Selles mõttes osutus 2015. aasta pöördeliseks: kevadel andis Registrate ja Infosüsteemide Keskus terminibaasid ametlikult Eesti Keele Instituudile üle, suvel tehtud baasi kasutatavuse statistika kinnitas muutumatut populaarsust ja sügisest hakkas Estermiga tööle kolm terminooloogi.

Vahemärkuseks veel, et sajandivahetusel tegeles terminibaasiga 12 terminooloogi. Praeguses seisus ei saa kolm terminooloogi Heraklese eeskujul kaht jõge läbi Augeiase tallide juhtida, vaid peavad ükshaaval terminikirjeid kontrollima ja parandama ega saa seejuures ka terminibaasi uute terminikirjetega täiendamist eirata.

Kümne aasta jooksul tuletasid Eesti Keele Instituudi terminoologid igal vähegi sobival juhul meelde Estermi kurba saatust, viidates tõsiasjale, et sealsed terminikirjed vananevad, vajavad ülevaatamist ja täpsustamist. Rääkimata üldse sellest, et elu meie ümber muutub kiiremini kui eales varem ja koos sellega tuleb igapäevakasutusse ka uusi termineid, mis võiksid koos definitsioonide või selgitustega olla kättesaadavad ühes terminibaasis. Muidugi on ju internet ning hea tahtmise ja tungiva vajaduse korral võib suure hulga veebisaitide läbi uurida, et niiviisi tuvastada mõne termini tähendus ja kasutus. Või lapata pabersõnastikke. Ent kaotatud on aeg, mida võinuks paremini kasutada, öelnud Jean-Jacques Rousseau juba ligi 250 aasta eest.

Paralleelselt Estermi eluõiguse eest seismisega alustas terminoloogiaosakond siiski samm-sammult terminibaasi süstemaatilisemat korrastamist: 2011. aastal jõuti tegelda 683, järgmisel aastal 1428 kirjega. Mullu jõuti 4458 kirjeni, nende seas nii terminikirjete kui ka allikakirjete muutmine ja uute lisamine.

Kokkuvõttes on viimase viie aasta jooksul jõutud üle vaadata ligikaudu viiendik kirjeid. Kui aga mõelda sellele, kui palju on vahepealse kümne aastaga meie elu muutunud, kui palju uusi mõisteid on tulnud kas või seoses e- ja m-eluviisiga, kui palju on võetud õigusaktides kasutusele uusi termineid ...Vast olnuks täpsem panna pealkirjaks „Estermi teine tulema hakkamine“.

Kui eespool kirjeldatu põhjal jääb mulje, et terminoloogid on kannatlikult kui aheldatud Prometheus oodanud end kotka käest päästvat Heraklest, on see petlik. Nii enne kui ka nüüd on terminoloogid osalenud teistes projektides. Vahepeal on koos haridusterminite komisjoniga välja antud „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat“, kus on 3300 terminikirjet, nii paberil kui ka elektrooniliselt, ning ainult elektrooniliselt huviharidussõnastik. Siis veel vastanud terminibaasi kaudu saadetud päringuile, nõustanud tegevust alustavaid terminikomisjone ja osalenud vajaduse korral nende koosolekul, koolitanud terminitööhuvilisi ja mullu ka Maaülikooli õppejõude ning püüdnud õigusakte tõlkivate vandetõlkidega leida vastastikku kasulikke koostöövariante.

Möödunud aasta lõpus otsustas Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium instituudile üle anda oma terminikogud, millest esialgu oleme tegelenud Lennuameti terminikomisjoni poolt ülevaadatud ligi tuhande terminikirje Estermis avalikustamiseks ettevalmistamisega. Võiks arvata, et mis see siis ära ei ole: kõik on ju elektrooniliselt olemas, tõsta ainult ühest baasist teise ja valmis, sest sisuliselt on kirjed lennundusspetsialistidel läbi arutatud ja kokku lepitud. Tegelikult on tuhat pisiasja, mis ülevõtmise käigus tuleb lahendada. Näiteks ei sobi omavahel kokku kahe baasi kirje struktuur, aga miski ei tohi kaotsi minna ja kõik kirje osised peavad sattuma oma õigele kohale. Siis leidis kahes baasis ka korduvaid kirjeid, mida tuli ikka inimesel võrrelda ja paranduste üle otsus langetada, seda ei saa veel masina hoolde usaldada. Kohati jääb ka terminoloogi teadmistest vajaka ning tuleb pöörduda abi saamiseks lennundusspetsialistide poole. Omaette küsimus on veel lennundusterminite kogus leiduvate terminikirjetega, mida lennundusspetsialistid ei ole käsitlenud, aga mis on terminoloogi arusaama järgi enam-vähem korras. Enam-vähem tähendab, et kõik kirje osised tuleb ikka üle kontrollida ja kahtluse korral otsida lennundusspetsialisti, kellega konsulteerida. Nii ehk teisiti on terminitöös jäme ots ikka spetsialistide käes, sest olgu terminoloog oma erialal nii proff kui tahes, ei saa ta olla üks päev asjatundja füüsikas, järgmisel kalanduses ja ülejärgmisel lennunduses. Ent ta oskab tähelepanu juhtida, küsimusi esitada, allikatega töötada ning mõistel ja terminil vahet teha.

Alustavate terminikomisjonide ja teiste terminitööhuviliste puhul ongi üldjuhul kõige raskem selgeks teha, miks seda tööd peab mõistepõhiselt tegema ja miks pole mõistlik ühtki terminikirje osist kõrvale heita. Enamasti on eemalseisjail ikka silme ees kaks- või mitmekeelne sõnaraamat, kus seisab sõna sõna vastu ja kasutajal peab jaguma endal tarkust, et parasjagu õige vaste välja valida. Seepärast suuname algajad lugema Tiiu Ereli kirjutatud põhjalikku sissevaadet terminitöösse „Terminiõpetus“. Ja aeg-ajalt sirvime seda ise ka, ikka ja jälle. Et vajaduse korral korrata: juba 20. sajandi alguskümnendel oli arstiteaduse oskuskeele arendajail selge, et lähtuda tuleb mõistest, s.t enne millegi nimetama asumist tuleb sisu selgeks teha. Ehk Tiiu Ereli

osundades: „...terminoloog ei tõlgi pelki sõnu ühest keelest teise, terminoloog uurib kõigepealt, mida on tarvis väljendada.“

Algajad taipavad mõistepõhise lähenemise vajadust, kui on A-st alustades jäänud omavahel seotud mõistetega kimpu, nii et tegelikult tuleb tööd uuesti alustada, aga mitte A-st.

Eesti Keele Instituudi teine suurem terminibaas, mis on küll Estermist kümme korda väiksem, on sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika termineid koondav Militerm. Terminoloogidele omamoodi katsepolügoon, kus on saadud hinnalisi kogemusi terminikomisjoni töö, terminibaasi ülesehituse ja üldiselt terminitöö kohta. Tänavu sügise hakul peab sõjanduskomisjon oma 300. koosoleku. Militermi suur pluss ongi see, et kõik terminikirjed, mis sinna kantud, on saanud komisjoni heakskiidu. Mis muidugi ei tähenda, et kõik terminibaasi kasutajad kõik komisjoni otsused heaks kiidavad. Komisjoni koosseis küll muutub osaliselt igal aastal, kuid tuumik on mõistnud väga hästi mõistepõhise terminitöö olemust ja vajadust. Kuigi tuleb tunnistada, aeg-ajalt lähevad mõiste, sõna ja termin neilgi sassi.

Olgu siis veel kord meenutatud veerandsaja aasta eest ilmunud „Eesti entsüklopeedia“ 6. köidet, kus mõistet kui mõtlemisüksust on selgitatud: abstraktse mõtlemise vorm, mis peegeldab tegelikkuse esemeid ja nähtusi nende oluliste tunnuste, seoste ja suhete kaudu. Termin on aga mõiste tähistus, olgu siis sõna, sõnaühendi või fraasi kujul.